

ОСНОВНІ ФОРМИ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ДІЗНАВАЧА І СЛІДЧОГО ЗІ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ У ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

ДАНЬШИН Максим Валерійович - доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права Національної безпеки та правової роботи Військово-юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

УДК 343 (477)

<https://orcid.org/0000-0003-2841-1891>

АДАМОВ Федор Павлович - аспірант Національного наукового центру «Інститут судових експертиз» Міністерства юстиції України

УДК 343 (477)

<https://orcid.org/0000-0003-1844-1835>

DOI 10.32782/NP.2021.1.12

Статтею 3 Конституції України основоположною (загальнодержавною) визначено правозахисну (правозабезпечувальну) функцію, яку в обов'язковому порядку повинні виконувати всі органи державного апарату в усіх сферах державної діяльності. У стадії досудового розслідування кримінального процесу України цю функцію виконують дізнавач, слідчий і прокурор на засадах законності з позиції забезпечення прав і свобод усіх учасників кримінального провадження, обумовленої публічними (державними) інтересами, а слідчий суддя виконує означену функцію на засадах верховенства права з позицій, обумовлених правовим статусом людини як найвищої соціальної цінності і недоторканості її природних (невід'ємних) прав навіть з боку державних органів. Як безпосередні виконавці правозахисної (правозабезпечувальної) функції і учасники сторони обвинувачення дізнавач, слідчий і прокурор не можуть ефективно реалізовувати свої кримінальні процесуальні повноваження без постійних і тісних правовідносин зі слідчим суддею, контролюючим їхню діяльність у сфері застосування кримінальних процесуальних заходів примусового характеру. З урахуванням цього в статті розкриті: сутність і призначення взаємодії дізнавачів і слідчих зі слідчим суддею у досудовому розслідуванні, всі її кримінальні процесуальні форми, виявлені недоліки і упущення у правовому забезпеченні та доведена необхідність їх негайного усунення.

Ключові слова: досудове розслідування, дізнавач, слідчий, слідчий суддя, взаємодія, форми взаємодії.

Постановка проблеми

Виходячи з того, що Кримінальний процесуальний кодекс України (далі – КПК України) покладає виконання кримінальної процесуальної функції розслідування кримінальних проступків у повному обсязі тільки на дізнавача (ст. 40-1), а виконання кримінальної процесуальної функції розслідування злочинів у повному обсязі – тільки на слідчого (ст.40), то ці владні суб'єкти, діючі у стадії досудового розслідування кримінального провадження, зобов'язані постійно взаємодіяти зі слідчим суддею, бо без дозволу останнього вони позбавлені права самостійно застосовувати як заходи забезпечення кримінального провадження, пов'язані з обмеженням прав, свобод і законних інтересів учасників досудового розслідування, так і виконувати аналогічні слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії [1, с.5]. У юридичній літературі під «взаємодією» розуміється взаємопов'язана діяльність різних непідпорядкованих органів, які реалізують спільні цілі і завдання, або відокремлених частин, ланок, підрозділів одного й того ж органу по досягненню єдиних цілей і завдань [2, с.21].

Взаємодія дізнавача і слідчого зі слідчим суддею є зовнішньою, міжвідомчою, тому ці владні суб'єкти вступають у про-

цесуальні відносини на рівноправній офіційній основі [3, с.93-99]. Необхідно відзначити, що проблема взаємодії дізнавачів і слідчих зі слідчим суддею є недостатньо дослідженою. Вона стала актуальною лише в останнє десятиріччя, тобто з моменту прийняття КПК України 2012 року, що змінив попередній тип кримінального процесу на повністю змагальний і запровадив до стадії досудового розслідування судовий контроль за недопущенням незаконного обмеження прав, свобод і законних інтересів осіб, допущених чи залучених до кримінальної процесуальної діяльності, з боку держави в особі дізнавача, слідчого чи прокурора.

Основою взаємодії дізнавача і слідчого зі слідчим суддею є цілі і завдання, визначені ст.2 КПК України, які зобов'язують усіх владних суб'єктів кримінального провадження, з одного боку, надійно забезпечувати права, свободи і законні інтереси фізичних і юридичних осіб, безпосередньо постраждалих від вчинених кримінальних правопорушень, інших учасників процесу, а з іншого боку – не допустити незаконного обмеження прав, свобод і законних інтересів підозрюваних, обвинувачених, виключивши саму можливість притягнення до кримінальної відповідальності і покарання невинуватого. Разом з тим, специфіка і характер кримінально-процесуальної діяльності дізнавачів і слідчих є такими, що не виключають можливого порушення ними прав будь-якого учасника досудового розслідування, незалежно від чіткого виконання ними своїх прямих процесуальних обов'язків. Виходячи з цього, реалізація слідчим суддею правозахисної (правозабезпечувальної) діяльності з позицій принципу верховенства права тут має визначальне значення. Тож не випадково у справі «Барановський проти Польщі» Європейський суд з прав людини у своєму рішенні від 28 березня 2000 року відзначає, що будь-які обмеження прав особи у досудовому розслідуванні повинні ґрунтуватися на рішеннях слідчих [4, с.26-27].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Після введення в дію КПК України 2012 року ряд вітчизняних учених-правознавців, серед яких М. А. Макаров, М. А. Погорецький, В. Ю. Шепітько, Л. Д. Удалова, О. Г. Яновська, В. О. Попелюшко, В. Я. Марчак, Н. С. Карпов, С. В. Єськов та інші провели чимало наукових досліджень з питань процесуального статусу судді, його процесуальних рішень, правових основ та ролі і місця у досудовому розслідуванні. Так, М. А. Макаров уже захистив докторську дисертацію з проблем теоретичних та правових основ контролю у кримінальному процесі. У той же час проблема взаємодії учасників обвинувачення, які діють у стадії досудового розслідування, продовжує залишатися майже не дослідженою.

Мета статті – всебічно дослідити основні форми процесуальної взаємодії дізнавача і слідчого зі слідчим суддею у досудовому розслідуванні.

Результати дослідження

Першою кримінальною процесуальною формою взаємодії дізнавача і слідчого зі слідчим суддею є звернення до нього з письмовим клопотанням, погодженим з прокурором, про застосування будь-якого заходу забезпечення кримінального провадження, пов'язаного з обмеженням прав, свобод і законних інтересів конкретного учасника, що діє у стадії досудового розслідування. Розглянувши у визначений законом строк безпосередньо в судовому засіданні (судово-контрольному провадженні) означене клопотання і дослідивши у більшості випадків в умовах змагальності сторін необхідні матеріали, слідчий суддя приймає ухвалу про застосування означеного у письмовому клопотанні заходу забезпечення кримінального провадження або про відмову в його застосуванні. У випадках, визначених законом, дізнавачі і слухачі беруть безпосередню участь у судово-контрольних проведеннях під час розгляду слідчим суддею їхніх письмових клопотань про застосування заходів

забезпечення кримінального провадження, виступаючи на стороні обвинувачення (ст.151, 156, 172 КПК України). Разом з тим, ця ефективна кримінальна процесуальна форма взаємодії дізнавачів і слідчих зі слідчим суддею є вкрай недосконалою через надання слідчому судді невластивих йому повноважень.

Так, запровадивши до стадії досудового розслідування судову форму розгляду письмових клопотань дізнавачів і слідчих про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, законодавець чомусь зобов'язав слідчого суддю не подавати дозвіл на застосування цих заходів чи відмовляти в наданні такого дозволу, а особисто своєю владою, тобто в імперативному порядку застосовувати означені заходи, що перетворює слідчого суддю із незалежного арбітра в обвинувача, що протирічить його призначенню у кримінальному процесі [5, с.52-53]. З незрозумілих причин законодавець України не дає можливості дізнавачам і слідчим брати участь у судово-контрольних провадженнях під час розгляду слідчим суддею інших безпосередніх клопотань про обрання відносно підозрюваних, запропонованих ними ж конкретних запобіжних заходів, а доручає лише одному прокурору відстоювати у цих провадженнях позицію дізнавача чи слідчого. У цих надзвичайно складних і відповідальних ситуаціях, через руйнацію групової архітектури сторони обвинувачення, визначеної статтями 36-41 КПК України, прокурор-одинак, який набагато гірше знає матеріали кримінальної справи, ніж дізнавач і слідчий, позбавляється можливості змагатися на рівноправній основі зі стороною захисту, яка діє у повному груповому складі, і майже завжди програє у спорі. Подібний вид змагальності неможливо назвати навіть квазізмаганням, бо за своєю суттю він є юридичною фікцією. Усе це не сприяє налагодженню належної взаємодії дізнавачів і слідчих зі слідчим суддею і повинно бути виправленим у законодавчому порядку.

Другою процесуальною формою взаємодії дізнавача і слідчого зі слідчим суддею є їх звернення з письмовим клопотанням,

погодженим з прокурором, до слідчого судді про надання дозволу на виконання визначених законом слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з обмеженням прав, свобод і законних інтересів певних учасників кримінального провадження, які діють у його стадії досудового розслідування. У цих випадках слідчий суддя у судово-контрольному провадженні проводить глибоку перевірку наявності чи відсутності достатніх і законних підстав для виконання дізнавачем чи слідчим певної слідчої (розшукової) чи негласної слідчої (розшукової) дії і своєю ухвалою надає дозвіл або відмовляє в наданні дозволу на її проведення. Тут він зовсім не торкається питань, пов'язаних з необхідністю і обов'язковістю їх проведення. У своїй ухвалі слідчий суддя лише констатує, що ніяких порушень закону дізнавачем чи слідчим при проведенні цієї процесуальної дії не буде, бо їхнє клопотання є обґрунтованим і повністю відповідає вимогам закону. Означена форма взаємодії є правильно врегульованою законом, вона суто дозвільна і не пов'язана з участю слідчого судді в розслідуванні кримінального провадження, як це є характерним для першої форми взаємодії.

Третьою кримінальною процесуальною формою взаємодії дізнавача і слідчого зі слідчим суддею є їхня безпосередня участь у судово-контрольних провадженнях, проведення яких присвячені слідчим суддею розгляду письмових скарг учасників кримінального правопорушення на рішення, дії чи бездіяльність цих владних суб'єктів досудового розслідування (ч.3 ст.306 КПК України). Вичерпний перелік рішень, дій і бездіяльності дізнавача і слідчого, які можуть бути оскаржені учасниками кримінального провадження до слідчого судді у стадії досудового розслідування, містяться в ч.1 ст.303 КПК України.

Четверта кримінальна процесуальна форма взаємодії слідчого зі слідчим суддею знайшла своє відображення у розгляді слідчим суддею письмових клопотань цього владного суб'єкта досудового розслідування про продовження строку тримання підозрюваного, обвинуваченого під вар-

тою (ст.197 КПК України), а також при розгляді його ж клопотань про продовження строку досудового розслідування злочину (ст.297 КПК України). Проте, й тут слідчий суддя приймає не дозвільні, а імперативні рішення (ухвали), що перетворює його у процесуального судового керівника, що є неприпустимим. Ця форма взаємодії не є характерною для дізнавача, позаяк строк дізнання продовжується прокурором, а запобіжний захід у вигляді тримання від вартою під час розслідування кримінальних проступків взагалі не застосовується.

П'ята кримінальна процесуальна форма взаємодії дізнавача і слідчого зі слідчим суддею виражається у доповненні чи зміні поданого слідчому судді письмового клопотання про застосування запобіжного заходу, або заміні його повним клопотанням, якщо після його подання дізнавачу чи слідчому стали відомі інші обставини, що можуть вплинути на вирішення слідчим суддею питання про застосування запобіжного заходу (ст.185 КПК України).

Шоста форма взаємодії – це звернення дізнавача чи слідчого до слідчого судді з письмовим клопотанням про зміну вже раніше обраного до підозрюваного обвинуваченого запобіжного заходу як у бік його пом'якшення, так і в бік його посилення або взагалі скасування (ст.200 КПК України). Недоліком цієї форми взаємодії є те, що клопотання дізнавача і слідчого розглядається слідчим суддею у судово-контрольному провадженні лише з участю прокурора.

Сьома і остання форма взаємодії дізнавача і слідчого зі слідчим суддею визначена ч.10 ст.290 КПК України. Це звернення їх з письмовим клопотанням до слідчого судді про встановлення конкретного строку стороні захисту для ознайомлення з матеріалами розслідуваної кримінальної справи в разі явного зволікання з її ознайомленням. За результатами розгляду клопотання слідчий суддя виносить ухвалу, якою встановлює конкретний строк для ознайомлення з матеріалами справ. Після спливу цього строку сторона захисту вважається такою, що реалізувала своє право на доступ до матеріалів розслідуваної справи [6, с.629].

Висновок

Усі розглянуті нами форми взаємодії дізнавачів і слідчих зі слідчим суддею свідчать про їхню значущість для досягнення цілей і завдань кримінального провадження та необхідність подальшого їхнього розвитку і удосконалення. На це звертається увага й у багаточисельних міжнародних правових актах [7,с.270-272]. Взаємодія дізнавачів і слідчих зі слідчим суддею є одним із визначальних чинників як успішного розслідування кримінальних правопорушень, так і надійного забезпечення прав, свобод і законних інтересів усіх учасників, залучених чи допущених до сфери кримінальної процесуальної діяльності.

Література

1. Кобзарев Ф. М. Прокуратура и суд в уголовном процессе: условия и формы взаимодействия: Учебное пособие. М.: Московский психолого-социальный институт. 2005. 104 с.
2. Сидоренко Е. Н. Взаимодействие прокуратуры с иными государственными органами в предупреждении преступности. Взаимодействие органов прокуратуры с Советами народных депутатов, иными государственными органами, общественными организациями и трудовыми коллективами в предупреждении преступности: Сборник научных трудов. М.: Всесоюзный институт учреждения законности и правопорядка. 1983. С. 20-25.
3. Алексеев В. Б., Колибаб К. Е. Процессуальный статус прокуратуры и судебная власть. Организация управления в органах прокуратуры: Сборник научных трудов. М. 1998. С. 93-99.
4. Гойман В. П. Принципы, пределы, основания и ограничения прав и свобод человека по российскому законодательству и международному праву. Гос. и право. 1998. №7. С. 26-27.
5. Попович І. М. Процесуальне положення сторін у досудовому розслідуванні: теоретичні, законодавчі та функціональні аспекти: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Х. 2019. 243 с.

6. Письменний Д. П. Закінчення досудового розслідування та продовження строку досудового розслідування.- В кн. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар (за ред. В.Г. Гончаренка, В. Т. Нора,- М. Є. Тумила). К.: Юстініан. 2012. С. 617-636.

7. Шостко О. Ю. Протидія організованій злочинності в Європейських країнах: Монографія. Х.: Право. 2009. 320 с.

SUMMARY

Article 3 of the Constitution of Ukraine defines the fundamental (national) human rights (law enforcement) function, which must be performed by all bodies of the state apparatus in all spheres of state activity. At the stage of pre-trial investigation of the criminal process of Ukraine, this function is performed by the coroner, investigator and prosecutor on the basis of legality from the standpoint of ensuring the rights and freedoms of all participants in criminal proceedings due to public (state) interests, and the investigating judge performs this function. the legal status of man as the highest social value and the inviolability of his natural (inalienable) rights, even by public authorities. As direct executors of the human rights (law enforcement) function and participants in the prosecution, the investigator, investigator and prosecutor cannot effectively exercise their criminal procedural powers without a permanent and close legal relationship with the investigating judge supervising their activities in the field of coercive criminal measures. With this in mind, the article reveals: the essence and purpose of the interaction of investigators and investigators with the investigating judge in the pre-trial investigation, all its criminal procedural forms, identified shortcomings and omissions in legal support and the need to eliminate them immediately.

Key words: pre-trial investigation, coroner, investigator, investigating judge, interaction, forms of interaction.